

**מחון מקוצר למורה להורה איכותית של שיעור משמעותי
דר' משה ויינשטוק – יו"ר המזכירות הפדגוגית**

מחווון מקוצר למורה להוראה איכותית של שיעור משמעותי

מחווון מקוצר זה נבנה ככלי עזר, הצעה וסיוע למורה בבניית שיעור שבו תתרחש למידה משמעותית (הוא אינו מחייב, ויש אין ספור דרכים נוספות לעשות זאת). הוא בנוי על התפיסה המחקרית שהובאה לעיל, שלפיה חווית הלמידה המשמעותית נבנית בשלושה שלבים (לרוב, כל שלב עומד בפני עצמו, אך הם עשויים להיות גם כרוכים זה בזה):

שלב ראשון: קשב - הפניית תשומת הלב של התלמיד אל הלמידה ואל התוכן הנלמד.

שלב שני: מפגש - שלב זה נחלק לשני שלבי משנה, האחד - הכרת תכני הלמידה והבנתם לעומק (כולל חשיבה מסדר גבוה); השני - חיבור בין התוכן הנלמד לעולמם הפנימי של הלומדים (הזדהות, הגעה להבנה חדשה, ערעור, דחייה, רגש וכו').

שלב שלישי: הפנמה - שינוי בלומד בעקבות הלמידה (שלב זה תלוי בלומד, לא תמיד הלומד מגיע לשלב זה. אין ביכולתנו לחזות את תגובת התלמיד, אך אנו יכולים לכוון אותו להיות פתוח לשינוי ולהשפעה).

נקודות להתייחסות בעת הכנת השיעור

- מה אני רוצה שהתלמיד ירכוש בשיעור זה - ברמת הידע, ההבנה, המיומנות, החוויה.
- באילו דרכים אעביר את השיעור על מנת שמטרות אלו יושגו.
- כיצד אפתח את השיעור כדי לעורר קשב.
- איזה סוג מפגש ייווצר בשיעור - ברמת הידע, ההבנה והחוויה.
- כיצד אכוון את תלמידי להפנמת הלמידה בעולמם האישי והפנימי.

נקודות להתייחסות במהלך השיעור

פתיחת השיעור.	באיזה סוג פתיחה התחלתי את השיעור (איזו אווירה פתיחה זו משרה).	פתיחה המעוררת: פעלתנות, קשב, חקר, סקרנות, רגשות, יצירתיות, אתגר, אחר.
שלב א: הכרת התוכן הנלמד.	ידע.	אם הלומדים הבינו את תוכן הלמידה, את הנושא המרכזי, את המילים, את המסר הבסיסי העולה מן התוכן הנלמד.
	חשיבה מסדר גבוה (מיומנות אחת או שתיים לכל שיעור).	אם הלומדים התבקשו לנתח, למיין, להכליל, להשוות למקורות אחרים, להעריך את הידע, ליישם.
שלב ב: חיבור בין התוכן לעולמם הפנימי של הלומדים.	יצירת רלוונטיות, ערכיות, רגש, מעורבות, הפעלת יכולות מגוונות. (אחד מן הגורמים בכל שיעור - בהתאמה ללומדים).	אם הייתה בחירה כלשהי בלמידה. אם נוצרה בכיתה מעורבות. אם נערך שיח רגשי כלשהו. אם התבקשו הכרעות ערכיות או רלוונטיות. אם התבקשה הפעלת יכולות מגוונות, יצירה וכדו'.

מתווך מורחב למורה להוראה איכותית של שיעור משמעותי

בעת העברת השיעור, כדאי לזכור את השאלות שעלו בך במהלך הכנת השיעור, הן תהינה הלוז האוטנטית של שיעורך, הן תשפענה על האווירה בשיעור ועל הלמידה. כדאי לשים לב לרוח השוררת בכיתה. את הרוח לא ניתן לכמת, אך האינטואיציות שלך כמורה חשובות, והן ועשויות ללמד אותך לאן כדאי להוביל את השיעור. כדאי לחשוב מראש על כמה אופציות אפשריות להעברת השיעור, ולהיות פתוחים במהלך השיעור לעשיית שינויים במטרה להגביר את ההעמקה ואת ההבנה ולעורר השתתפות, התעניינות, למידה ויצירה.

במתווך השיעור יש מרכיבים לבחינת שלושת השלבים שפורטו לעיל: א. קשב והיענות; ב. מפגש: הכרת הנלמד ונקודת המפגש של הלומד עם הנלמד; ג. הטיה להפנמה.

רוב זמן השיעור מוקדש לחלק הראשון שבשלב המפגש: הבנת הנלמד וניתוחו. בשלב זה, מתורגלות ונרכשות גם המיומנויות.

חשוב לנו להדגיש שהרשימה הארוכה של מרכיבי השיעור - התבוניים, הערכיים, הרגשיים וכד' - המובאת להלן איננה רשימה לביצוע ולא ניתן לממש את כולה בשיעור אחד. מטרתה היא להציג בפני המורה מגוון כלים וכיוונים שיכולים לסייע לו בשלב זה של השיעור. אנו ממליצים להתמקד בכל שיעור ברכיב אחד מתחום ה"קשב", בכמה רכיבים מתחום "מפגש שלב א'" (הכרת תכני הלמידה), ובאחד מן הרכיבים מתחום "מפגש שלב ב'" (מה הלמידה מעוררת בלומד). כדאי מאד לגוון במהלך השיעורים בין ההצעות השונות.¹

הרכיב	התבוננות בהתרחשות בכיתה	הצעות אפשריות ליישום המבוקש ולשאלות בכיתה	ביטוי בשיעור
שלב א': קשב והיענות			
השקטה והקשבה מרוכזת	האם נוצרה השקטה וריכוז של תלמידי הכיתה? האם הפתיחה לשיעור יצרה היענות של הלומדים לנושא?	הכנת הכיתה, הוצאת ספרי הלמידה. טון הדיבור ואופן העמידה של המורה. מבוא בהיר שמסביר את מטרות השיעור ומרכז את הלומדים. סיפור אישי, מקרה מהחיים, תמונה, קטע, סרטון.	
היענות: עוררות ופעלתנות	האם נוצרה ערנות בכיתה? (סקרנות, הפתעה, אתגר)	קישור לסוגיה - נושא בווער שעלה בשיעורים קודמים או בכיתה. שאלה מפתיעה, שאלה יוצרת אתגר (האם מישהו יודע...? כל אחד יכתוב לעצמו...), דילמה, חפץ מעורר סקרנות ועוד.	

¹ המתווך נבנה לכל תחומי הלמידה, אך מאחר שיש הבדל בין המטרות בתחומי הדעת השונים, צריך להתאים את הלמידה למטרות תחום הדעת. יש להתאים את השאלות למטרות-העל החינוכיות של תחום הדעת. כמו כן יש חשיבות רבה לשיקול הדעת של כל מורה והתאמת התכנים והלמידה לסוג האוכלוסייה שהוא מלמד.

שלב ב': המפגש

אינטראקציה בין האדם לתוכן

רכיב א': התוכן שעמו הלומד נפגש (ידע, הבנה וניתוח)

רכיב ב': חיבור התוכן ללומד

(המרכיבים אינם חייבים לחופיע לפי סדר זה, יתכן שקריאת טקסט או האזנה לו יעוררו רגש עמוק בלומד, ורק אח"כ הוא יתבונן בתכני הטקסט)

המפגש

רכיב א': הכרת תכני הלמידה

התבוננות בעת הלמידה התבונית: אם היה אתגר, אם נדרש מאמץ, פיצוח, חידוש, אם הייתה הפתעה אינטלקטואלית, אם הייתה התבהרות במהלך הלמידה, אם המורה נתן משוב בונה ללומדים

הרכיב	התבוננות במתרחש	הצעות ליישום המבוקש ולשאלות בכיתה	ביטוי בשיעור
<u>תבוני הכרתי</u>	האם הלומדים הבינו את התוכן הבנה בסיסית?	לדעתך, מה פירוש המושג, התוכן? לדעתכם, מה הנושא המרכזי בתוכן? מה השאלה המרכזית שעליה הוא עונה?	
	האם התבקש תרגום לשפת הלומד או איתור מידע ותרגומו לשפת הלומד?	אמרו בלשונכם את טענת המחבר. כיצד מסביר פלוני את מעשיו? מה המילים שעליהן מתבסס המפרש בפירושו?	
ידע וחשיבה מסדר גבוה	האם התבקשו השוואה, מיון או הכללה של פרטים?	א. מה לדעתכם הקשר בין... לבין, מה הדומה ומה השונה ב... ב. כיצד ניתן לחלק את התפיסות לקבוצות שונות? מה לדעתכם מאפיין כל קבוצה? מה לדעתכם יוצא דופן? ג. מה המכנה המשותף לשני הקטעים.	
	האם התבקש ניתוח (בעיה ותוצאה, קושי והסבר), חיבור בין מקורות שונים (סינתזה) והסקת מסקנות חדשות מהנלמד?	א. מה לדעתכם מאפיין את דמותו של... לאור שני המקורות? (סינתזה) ב. לאור הניתוח בא', מה תהיה דעתו של פלוני בסוגיה חדשה זו? ג. מה לדעתך יטען א' במקרה X? על סמך אילו עובדות הוא יטען זאת?	
	האם נדרשה הערכה של התוכן?	לדעתך, איזו משתי ההבנות של התוכן מחמירה יותר עם דמותו של פלוני?	
	האם התבקש עידוד לשאלות ולחשיבה?	אילו שאלות עלו בך בעקבות קריאת הסיפור? איזה נושא בתוכן היית מציע לחקור לעומק?	

המפגש		
רכיב ב': יצירת מפגש בין התוכן הנלמד לעולמם של הלומדים		
<p>רכיב זה של המפגש בא לידי ביטוי באווירה בכיתה: האם הייתה אווירה נעימה ומאפשרת? האם שררה כנות? האם שרר כבוד כלפי דעות שונות במהלך הלמידה? האם המורה נתן משוב הבונה ומעודד את הקשר עם הנלמד? האם חשת, כמורה, שהיה בכיתה מפגש עמוק עם התוכן?</p>		
<p>קישור בין הלמידה לעולם הפנימי (התוכן) הערכי אקטואלי ורלוונטי לחיי הלומד</p>	<p>האם חשת שהדברים רלוונטיים לעולמם של התלמידים? האם הם התבקשו ליישם את הדברים בעולמם? להפעיל שיקול דעת ערכי?</p>	<p>לדעתך, איזה מסר לחיינו עולה מן התוכן הנלמד? היכן דילמה זו מתבטאת בחברה הישראלית (אקטואליה)? היכן בחייך מתבטאת דילמה זו (רלוונטיות)? האם יש לך דוגמה מן החיים שמתקשרת למה שלמדנו? לדעתך, מי בסיפור פעל נכון מבחינה ערכית? מה הדילמה הערכית שעמה הוא התמודד? מדוע לדעתך בחירתו נכונה? מה התחדש לך בלמידה?</p>
<p>רגשי קישור לעולם הרגשי של הלומד</p>	<p>האם חשת שהייתה בכיתה אווירה המאפשרת כנות? האם הלומדים מעורבים בנלמד מבחינה רגשית? האם נוצר שיח פנימי? האם עודדת שיח כזה?</p>	<p>מה היה לך משמעותי בלימוד? איזה רגש מעורר בך הטקסט? מה חשת בעת קריאת השיר? ציין מילה, קטע או משפט שדיברו אליך, נגעו בך, עוררו בך התנגדות. האם משהו בלמידה הפתיע אותך? אחר:</p>
<p>אישיות נגיעות המבקשות לעודד קשר נפשי אל הנלמד, והבאת יכולות ואינטליגנציות מגוונות לידי ביטוי</p>	<p>האם יש תחושה של קשר בין הלומדים לנלמד?</p>	<p>האם בעת הלמידה נוצרה בכיתה הזדהות עם התוכן, עם הדמויות, עם מסרים?</p>
<p>האם התבקשה הפעלת יכולות והתנסויות מגוונות של הלומדים?</p>	<p>האם יש תחושה של קשר בין הלומדים לנלמד?</p>	<p>איזו מבין הנקודות שאליהם התייחסו מדברות אליך במיוחד? לו היית פוגש את המשורר, מה היית שואל אותו? מבקש ממנו? לו היית יכול לפגוש את אחת הדמויות מההיסטוריה, מה היית שואל אותה? מבקש ממנה?</p>
<p>האם התבקשה הפעלת יכולות והתנסויות מגוונות של הלומדים?</p>	<p>האם התבקשה הפעלת יכולות והתנסויות מגוונות של הלומדים?</p>	<p>בקשת יצירה בעת הלמידה (ציור, פיסול, חקר, פעילות תיאטרלית), עבודה קבוצתית, בקשת הצגה בפני קהל של הלמידה, לימוד בחברותות.</p>

² בשאלה זו יש צורך ברגישות, בעדינות ובהתאמה למטרות הלמידה. כך למשל, בשיעורי היסטוריה איננו מעוניינים לעורר הזדהות עם דיקטטורים או עם אנשים מושחתים וכד' - הדבר נוגד את מטרות ערכי תחום הדעת וערכי חוק החינוך הממלכתי. ככלל, כל למידה היא בהתאם למטרות הלמידה ולתחום הדעת.

³ שאלה מעין זו תישאל כאשר אחת ממטרות הלמידה היא רצון לעורר הזדהות של הלומד עם הדמות המדוברת.

<p>יצירת קשר בין הלמידה לבין העולם שמחוץ לבית הספר (ראיונות, יציאה לטבע, מפגשים, סיורים), שילוב מוזיקה, שירה, התבוננות בתמונה, צפייה בסרט.</p> <p>בחרו אחת מן האמירות וכתבו... בחרו נקודה מהטקסט וכתבו שאלה העולה ממנה לדעתכם. בחרו שאלה אחת, משימה אחת.</p>	<p>האם הופעלו חושים במהלך הלמידה?</p> <p>האם ניתנה בחירה במהלך הלמידה?</p>	
	<p>מה הדילמה העולה מן המקור? לדעתך, כיצד יש להכריע בדילמה זו? האם היית נוהג כמוהו במקרה האמור? האם הדמות בסיפור פעלה נכון לדעתך?⁴</p>	<p>מעורבות ובקשת הכרעה</p> <p>האם התרחש דיון ער בקרב הלומדים? האם נתבקשה והייתה התייחסות לדעתם? האם הלומדים חשו מעורבות?</p>

שלב ג': הפנמה ויישום

מה הלומד מעוניין לקחת מן הנלמד לחייו (שלב זה, הלומד עובר לבדו, המורה יכול רק לעודד את הדבר)

<p>מה מהשיעור רלוונטי לחיי היום? איזו נקודה מהשיעור אתה יכול לקחת לחיך? עם מה יצאת מן השיעור? מה המסר מן השיעור לחיך? האם התחדש לך משהו בשיעור? האם משהו התגלה לך בהקשר להשקפת עולמך? כתוב חיבור על הדרך שבה ניתן לשלב את מסקנות הלמידה בחיים. עידוד הלומדים לעשייה מעשית בעקבות מסקנות הלמידה ועוד.</p>	<p>אין אפשרות לבחון אם אדם הפנים את הלמידה, אלא אם הוא בוחר לשתף אותנו בכך. אך אפשר להפנות אותו לעבודה פנימית.⁵</p>	<p>התבוננות וצמיחה פנימית של הלומד (שלב זה אינו ברשותנו ואנו יכולים רק לעודדו ולצפות לו)</p>
--	--	---

בסיכום השיעור, כדאי ליצור איסוף של הידע, של ההבנות ושל ההתרחשות שהייתה בכיתה.

- שיקוף: להזמין את הלומדים לשקף את תהליך הלמידה ואת מה שנעשה בכיתה, לבקש מהם לומר מה הם למדו במהלך השיעור, מה הם הבינו, מה התחדש להם, עם אילו שאלות הם נותרו להמשך למידה. לאחר מכן שקף אתה את מה שחשת שנעשה בכיתה (כולל סיכום שלך שכולל את הידע, את דרכי החשיבה ואת המפגש האישי).
- המשך למידה, חשיבה והפנמה: להזמין את התלמידים לחשוב מה מהשיעור הם יכולים ליישם בחייהם, להזמין אותם להמשיך לחשוב על השיעור, להציף שאלות שנותרו וכו'.
- סיכום אישי למורה: האם הלומדים השיגו את מטרות השיעור ברמת הידע, החשיבה והחוויה? האם השאלה שלך ליוותה את כל מהלך השיעור? האם השיעור היה משמעותי עבורם?

⁴ גם בנקודה זו, יש צורך ברגישות, ובהתאמה למטרות הלמידה המתבקשות. כך, למשל, בלימודי מורשת במגורים השונים ולימודי קודש בציבור החרדי והדתי (גם במגורים השונים, למשל בתי ספר כנסתיים) יש לשים לב שבמידה והדבר סותר את מטרות הלמידה לא נבקש הכרעה של התלמיד בסוגיה הלכתית או שיפוטיות ביקורתית שלילית ביחס לדמויות מופת. גם בתחומים אחרים נבקש להכריע על-פי מטרות המקצוע – הקוגניטיביות והערכיות.

⁵ חלק זה, הוא חלק רגיש וצריך לעשות אותו בעדינות, אין צורך בכל שיעור – פעמים רבות עצם הלמידה מביאה לשינוי והפנמה ואין צורך למלא את הדברים בפירוט. במידה והשאלות נשאלות בשיעור טוב לנקוט ב"עקרון ההרחקה" – כלומר לא לשאול על חיי הלומד הפרטי, אלא על הכיתה "האם דבר זה רלוונטי לחברי כיתתך?", "החברה הסובבת אותך, מדינת ישראל וכדו'. כמו כן, לא כדאי לדרוש מן התלמידים לקרוא את מה שכתבו או להגיש לבדיקה, טוב להציע ולשאול האם משהו מהכיתה מוכן לשתף במה שכתב. מספיק שאחד שיתף שהמחשבות יהדדו בחלל הכיתה.

